

ТРАКТУВАННЯ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ: КРИТИЧНИЙ ПІДХІД

Уточнено економічні терміни, які стосуються сфери впливу на навколишнє природне середовище та його охорони

Постановка проблеми. Наростання екологічної кризи у світі є міжнаціональною, загальнолюдською проблемою, вирішити яку силами однієї країни, нації неможливо. Дослідники цієї проблеми все частіше акцентують увагу на міжнародній співпраці у сфері охорони та відновлення навколишнього природного середовища. Але на заваді такої співпраці стає неузгодженість термінологічного апарату у сфері екології та економіки, в тому числі бухгалтерського обліку, як одного з інструментів захисту навколишнього природного середовища.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Більшість дослідників, розглядаючи питання впливу на навколишнє природне середовище та його охорони, наводить визначення ключових термінів сфери свого дослідження: д.е.н. В.А. Борисова [2], д.е.н., проф. С.І. Дорогунцов, М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, П.П. Пастушенко [7], д.е.н., проф. Л.Г. Мельник, М.К. Шапочка [9], Г.В. Череве, М.І. Яцків [13] та інші. Запропоновані авторами терміни мають визначення, що відповідають меті, яку поставив перед собою дослідник. Вважаємо такий підхід хибним і таким, що призводить до плутанини у сфері науки, через нерозуміння досліджень, висновків і пропозицій колег.

Метою дослідження є формулювання універсальних дефініцій термінів економіко-екологічної сфери.

Виклад основного матеріалу. З введенням в дію П(С)БО 30 “Біологічні активи” у сфері бухгалтерського обліку з’явився новий термін – “біологічний актив”, який трактується як “тварина або рослина, яка в процесі біологічних перетворень здатна давати сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи, а також приносити в інший спосіб економічні вигоди” [11]. У МСФЗ 41 “Сільське господарство” це ж поняття трактується як “явище життя”, тобто живі істоти, тварини або рослини, які здатні до біологічної трансформації (наприклад, росту чи відтворення) [8]. П(С)БО 30 “Біологічні

активи” було розроблено на основі МСФЗ 41 “Сільське господарство”, тому спостерігається подібність наведених визначень. Для науковців і практиків зазначене визначення виявилось незрозумілим. У зв’язку з тим, що аналогічного терміна в Україні не було, виникло нерозуміння та відторгнення його. Тому вважаємо за необхідне уточнити зазначений термін.

У літературі біологічного спрямування застосовується термін “природні ресурси” або “біологічні ресурси”. Виходячи з визначення поняття “ресурси” у довідковій літературі (табл. 1), можна вважати, що поняття “біологічні активи” та “природні ресурси”, “біологічні ресурси” ідентичні.

Таблиця 1. Визначення поняття “ресурси” у довідковій літературі

№ з/п	Джерело	Ресурси
1	Большая советская энциклопедия. Т 22. Под ред. А.М. Прохорова. – М.: Советская энциклопедия, 1975. – 627 с.	Грошові кошти, цінності запаси, можливості
2	Український радянський енциклопедичний словник. Т 3. – К.: Академія наук Української РСР, 1968. – 854 с.	Засоби, цінності, запаси, які у випадку необхідності можна використати
3	Ожегов С.И. Словарь русского языка. / Под ред. Н.Ю. Шведовой. 20-е изд., стереотип. – М.: Русский язык, 1989. – 750 с.	Запас, джерело будь-чого
4	Економічна енциклопедія. Т 3. / Під ред. С.В. Мочерного. – К.: Академія, 2002. – 952 с.	Основні елементи виробничого потенціалу, які є в розпорядженні системи і які використовуються для досягнень конкретних цілей економічного розвитку
5	Большой бухгалтерский словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 574 с.	Грошові кошти, цінності, запаси, можливості, джерела засобів, доходів
6	Бухгалтерський словник. / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП “Рута”, 2001. – 224 с.	Засоби виробництва, які включають засоби праці та предмети праці; економічні ресурси в матеріально-речовій формі; джерела забезпечення процесу виробництва, що виступають одним з видів економічних ресурсів і охоплюють засоби виробництва
7	Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 496 с.	Засоби, можливості, цінності, запаси, джерела доходів

Виходячи з даних таблиці 2 бачимо, що більшість авторів сходяться на думці, що природні (біологічні) ресурси – це генетичні ресурси, організми або їх частини, популяції або будь-які інші біотичні компоненти екосистем, що мають фактичну або потенційну корисність або цінність для людства.

Таблиця 2. Визначення поняття “природні ресурси”

№ з/п	Автор	Природні ресурси
1	Черевко Г.В., Яцків М.І. [13]	Природні тіла, явища і процеси, які людина використовує в своїй діяльності
2	Дорогунцов С.І., Новоторов О.С., Ніколаєнко Т.С. [6, С. 6.]	Інтегровані ресурси. Включаються до національного багатства
3	Дорогунцов С.І., Хесик М.А., Горбач Л.М., Пастушенко П.П. [7]	Всі компоненти природи (всі тіла і сили природи), використання яких у межах самого виробництва оцінюється сучасним суспільством за трьома напрямками: техніко-екологічним, економічно доцільним, екологічно допустимим
4	Мельник Л.Г., Шапочка М.К. [9]	Тіла і сили природи, що на даному рівні розвитку продуктивних сил можуть бути використані у суспільному виробництві
5	Большая советская энциклопедия. Т 20. Под ред. А.М. Прохорова. – М.: Советская энциклопедия, 1975. – 627 с.	Природні ресурси – частина всієї сукупності природних умов існування людини та важливіші компоненти середовища, що його оточує

З огляду на вище викладене вважаємо, що *біологічні активи* – це біологічні складники екосистем (динамічний комплекс угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів, а також їх неживого навколишнього середовища, які взаємодіють як єдине ціле), які мають фізичну або потенційну корисність для підприємства.

У законодавстві та в біологічній літературі використовуються поняття “державний облік відходів” і “державний облік поверхневих і підземних вод”. Під цими поняттями розуміють наступне: державний облік відходів – єдина державна система збирання, узагальнення, всебічного аналізу та зберігання відомостей про відходи під час їх утворення та здійснення операцій поводження з ними; державний облік поверхневих і підземних вод – систематичне визначення і фіксація в установленому порядку кількості і якості водних ресурсів, що є на даній території.

Вважаємо ці терміни не достатньо точними у зв’язку з тим, що: по перше, поняття “облік” в широкому розумінні трактується як процес збору, реєстрації та узагальнення інформації про певні об’єкти з метою надання інформації про них [4 С. 36]; по друге, передбачений визначенням “аналіз відомостей” не є функцією обліку, тому не може включатися у визначення обліку; по третє, обліку повинен надавати інформацію про об’єкти обліку певним користувачам, інакше він не виконує своїх функцій.

У зв’язку з вищевикладеним, пропонуємо трактувати наведені поняття наступним чином: державний облік відходів – процес збору, реєстрації та узагальнення інформації про відходи з метою надання інформації про них;

державний облік поверхневих і підземних вод – процес збору, реєстрації та узагальнення інформації про поверхневі та підземні води з метою надання інформації про них.

З прийняттям Закону України “Про екологічний аудит” у вжиток ввійшов термін “екологічний аудит”. Автори трактують його як:

1) підприємницька діяльність екологічних аудиторів або екологічних аудиторських організацій зі здійснення незалежних позаповідомчих перевірок господарської діяльності, яка впливає на навколишнє середовище, і вироблення рекомендацій зі зниження негативної дії на навколишнє середовище і здоров'я населення [1];

2) систематичний документально оформлений процес перевірки об'єктивно одержуваних і оцінюваних аудиторських даних для визначення відповідності або невідповідності критеріям аудиту певних видів екологічної діяльності, подій, умов, систем адміністративного управління або інформації про ці об'єкти, а також повідомлення клієнту результатів, одержаних в ході цього процесу [12];

3) екологічне обстеження підприємства, визначення екологічної ефективності управління ними з метою збереження навколишнього природного середовища [14];

4) перевірка здатності виробничих систем до самоочищення й випуску екологічно безпечної продукції [14].

Виходячи з розуміння аудиту як підприємницької діяльності, що полягає у виконанні комплексу заходів, необхідних для формування та висловлення думки аудитора про достовірність фінансової звітності суб'єкта господарювання [3, С. 16], обидва визначення потребують удосконалення.

Такий вид аудиту як “екологічний” передбачає, що аудитор здійснюватиме перевірку фінансової звітності саме в аспекті відображення в ній наслідків екологічної діяльності суб'єкта господарювання.

Отже, екологічний аудит пропонуємо трактувати як підприємницьку діяльність, що полягає у виконанні комплексу заходів, необхідних для формування та висловлення думки аудитора про достовірність фінансової звітності в частині відображення в ній наслідків екологічної діяльності суб'єкта господарювання.

Ще одним поняттям у сфері контролю, яке пов'язане з перевіркою природних ресурсів, є “екологічний контроль”. З огляду на те, що контроль – це систематичне спостереження і перевірка процесу фінансування відповідного об'єкту з метою виявлення його відхилень від заданих параметрів [5], під екологічним контролем пропонуємо розуміти спостереження за станом навколишнього природного середовища і його зміною під впливом

господарської та іншої діяльності, перевірка виконання планів і заходів щодо охорони природи, раціонального використання природних ресурсів, оздоровлення навколишнього природного середовища, дотримання вимог природоохоронного законодавства і нормативів якості навколишнього природного середовища.

У законодавчих актах використовується поняття “первинний облік відходів” у розумінні реєстрації у формах первинних облікових документів відомостей про відходи під час їх утворення на підприємстві та здійснення операцій поводження з ними. Зазначене поняття є некоректним з огляду на відсутність терміну “первинний облік” як облікової термінології.

Виходячи із наведеного визначення пропонуємо поняття “первинний облік відходів” замінити на “відображення наявності та руху відходів у первинних облікових документах”.

З метою відображення в обліку природних ресурсів необхідна їх оцінка. Оцінка природних ресурсів – спосіб вираження в грошовому вимірнику природних ресурсів.

Щодо поняття “екологічний збиток”, то необхідно розглянути визначення поняття “збиток”. Згідно Цивільного кодексу України збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв’язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Згідно П(С)БО 3 збиток – це перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати [10].

Тому пропонуємо під екологічним збитком розуміти упущені вигоди і додаткові витрати на ліквідацію несприятливих наслідків для життєдіяльності живих організмів, викликаних порушенням нормативів якості навколишнього природного середовища, в результаті негативного антропогенного впливу, а також техногенних аварій і катастроф.

Висновок. Запропоновані визначення наведених термінів розроблені на основі усталених облікових термінів з метою застосування у національній і міжнародній практиці у сфері охорони навколишнього природного середовища та відображення природно-ресурсного потенціалу як елементу національного багатства країни. Це дозволить уникнути непорозумінь у сфері науки і практичної діяльності в частині різного розуміння одних і тих самих явищ і процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байдаков С.Л., Серов Г.П. Экологический аудит. Постатейный комментарий к Федеральному закону “Об аудиторской деятельности”. – М.: Ось-89, 2002. – 224 с.
2. Борисова В.А. Економічне відтворення природного ресурсного потенціалу АПК. Автореферат дис... докт. екон. наук. Спец. 08.07.02. – Економіка сільського господарства і АПК. – Миколаїв, 2003. – 40 с.
3. Бутинець Ф.Ф. Аудит: Підручник для студентів спеціальності “Обліку і аудит” вищих навчальних закладів. – 3-тє вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП “Рута”, 2006. – 512 с.
4. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник для студентів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит” вищих навчальних закладів. / 3-тє вид. доп. і перероб. – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 444 с.
5. Бутинець Ф.Ф., Бондар В.П., Виговська Н.Г., Петренко Н.І. Контроль і ревізія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності “Облік і аудит” / За редакцією проф. Ф.Ф. Бутинця. – 4-е вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП “Рута”, 2006. – 560 с.
6. Дорогунцов С.І., Новоторов О.С., Ніколаєнко Т.С. Оцінка земельно-ресурсного потенціалу України і проблеми забезпечення його ефективного використання: Наукова доповідь / РВПС України НАН України. – Київ, 1999. – С. 6.
7. Дорогунцов С.І., Хвесик М.А., Горбач Л.М., Пастушенко П.П. Екосередовище і сучасність. Т.1. Природне середовище у сучасному вимірі: Монографія. – К.: Кондор, 2006. – 424 с.
8. МСФЗ 41 “Сільське господарство”
9. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: Підручник / За заг. ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника та к.е.н., проф. М.К. Шапочки. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2005. – 759 с.
10. П(С)БО 3 “Звіт про фінансові результати”
11. ПСБО 30 “Біологічні активи”
12. Серов Г.П. Экологический аудит. Концептуальные и организационно правовые основы. – М.: “Экзамен”, 2000. – 768 с.
13. Черевко Г.В., Яцків М.І. Економіка природокористування. – Львів: “Світ”, 1995. – 208 с.
14. Мусієнко М.М. та ін. Екологія: Тлумачний словник. – К.: Либідь, 2004. – 376 с.